

főigazgató irányításával Rózsaffy Dezső szépműv. múz. igazgatóór rendezte nagy gondossággal.

A szép ünnepnap befejezője Hubay Jenő Petőfi-szimfóniájának előadása volt a városi színházban, amelyet maga a mester, Debrecen város díszpolgára vezényelt.

R. Gy.

Zenei szemle.

Boris Godunov.

Mussorgskij operája az orosz faji zenének olyan magaslatát jelenti, amelyet még mai napig egy orosz zeneszerző sem tudott túlszárnyalni. A komoly zeneértő mostani felújítása alkalmával is igazi gyönyörűségét találhatta őseredeti faji vitalitásában, nyers ereje mellett is mély költőiességében, túláradó gazdagságú zenei invenciójában. *Mussorgskij* a tehetség őseréjében ugyanolyan nagy nemzeti értéke az oroszoknak zenei téren, mint *Tolstoj* vagy *Dostojevskij* az irodalomban. A legismertebb orosz komponista, *Csajkovszky* sokkal több nyugateurópai hatást szívott fel magába, semhogy a szláv elemeket, a maguk fascináló nagyvonalúságukban, olyan töretlenül érvényesíthette volna, mint a tisztán orosz talajban gyökerező *Mussorgskij*. Annál tragikusabb, hogy szellemének leghatalmasabb megnyilvánulásai korában teljesen elszigetelve, elődök és utódok nélkül, de főképp a megfelelő tudás zenei technikai eszközök hiányában korántsem lehettek olyan messzire kihatóak, mint ahogy megérdemelték volna.

Mussorgskij (1835—81), mint egy ősi orosz család sarja, előbb katonatiszti pályára lép, de ezt az életet sehogy sem tudja összeegyeztetni igazi hajlamaival, amelyek teljes erővel a zenei körök felé vonzzák. Ott is hagyja ezt a pályát, hogy teljesen a zenének élhessen. Az 1861-iki parasztlázadás megfosztván őt birtokaitól, kénytelen Péterváron egy szerény állami hivatal-

noki állást vállalni, ahol élte végéig száraz aktamunkák emésztik fel' életerejét.

Legjelentősebb művét, a *Boris Godunov*-ot 1874-ben adták elő először Péterváron. Bár a közönség, főképp a fiatalság lelkesedéssel fogadja, a hivatalos kritika álláspontja értelmetlen és rosszindulatú. Forradalmi jellege miatt a darab sok megcsönkítést szenved, majd végkép lekerül a színpadról. 1896-ban *Rimskij-Korsakoff*, *Mussorgskij* jóbarátja, a briliáns, nagy tudású hangszerelő az egész művet átdolgozza, technikai nyerseségeit lecsiszolja, itt-ott kiegészíti. Ebben a formában adták azóta Európa színpadain.

Mussorgskij a szövegben *Puskin*ra támaszkodik, akit viszont *Karamsin* «Az orosz birodalom története» c. műve inspirált *Boris* cár alakjának költői feldolgozására.

Boris Godunov orosz főnemes megöletti a trón törvényes örökösét, *Dimitrijt*, hogy magának biztosítsa a koronát. A cár halála után a nép őt választja urának. A cárevics tragédiáját feljegyzi *Pimen* szerzetes a kolostor krónikájába. *Gregori* fiatal szerzetest — aki jelen van a feljegyzésnél — határtalan nagyravágyása arra az elhatározásra viszi, hogy kiadja magát *Dimitrij*nek, a cárevicsnek és *Borist* elűzze a trónról. Átszökik lengyel földre. *Marina*, a szandomiri vojvoda lánya, cárnő akar lenni, szerelmét és kezét igéri a habozó *ál-Dimitrij*nek, ha megszerzi a trónt. *Gregori* lengyel segítséggel csakugyan betör Oroszországba; a *Boris* ellen fellázított csőcselék rabolva, gyujtogatva vonul utána. *Borist* büntudata és az a félelem, hogy hátha mégsem az igazi trónörököszt ölték meg, rettenetes rémképekkel gyötrik. Hiába biztosítja róla *Pimen*, az agg szerzetes, hogy *Dimitrij* meghalt és ellenfele csaló: *Boris* elborult lelkének nem tudja visszaadni a nyugalmat.

Fia lesz a cár, de őrá kétségtelenül bebizonyosodott a gyilkosság vádja. Egy utolsó borzasztó rohamban holtan rogy össze.

Dramaturgiai szempontból a lazán összefüggő képek sok gyengeséget mutatnak. Egyedül Mussorgskij zenéje az, amely az egész drámát összetartja: a zene adja meg a történések plasztikáját, a szereplő személyeknek és a tömegeknek igazi karakterét. Wagner kortársa volt, benne is lángoltak reformtörekvések, de ezek a nyugateurópai operastílustól teljesen elütő módon jutnak kifejezésre. Operáját nem egyes számokra építi fel, szimfonikus egységet sem alkot, hanem a történések, az egyes alakok fellépése szabják meg a zenei stílust. Páratlan kifejező erő rejlik a melodikusan kiépített recitativokban, a kábító gazdagságú változatokban bővelkedő harmóniákban, amelyeknek eredetisége, újszerűsége még ma is bámulatba ejt.

A darab hőse tulajdonképpen az orosz nép, az 1598—1605-iki Oroszország. Ennek a leláncolt népnek évszázados szenvedése sokszor szívbe markolóan hangzik fel az orosz népdalokból merített motívumokban. Hatalmas tömegek szerepeltetése a kórusok jelentőségét hozza előtérbe. Főképp a koronázási jelenet kórusa a maga monumentalitásában valósággal elementáris hatást vált ki a hallgató lelkében. Midőn Boris belép a színre, a kórus ujjongása hirtelen megszakad, ami a cár lelki mardosását kifejező, mesterien aláfestett recitativóval szemben megrázóan érezteti a hangulati ellentétet. A harangzúgásnak az a mély, minden külsőséget nélkülöző jelentősége, amelyet csak Keleten tapasztalhatunk, ebben a jelenetben csodálatos erővel jut érvényre. Mussorgskijnál így válik ösztönszerűen minden hang az orosz lélek kifejezőjévé. A cári gyermekek dajkája, a korcsmárosné, a vándor kalugyerek ajkán felhangzó ősi orosz népdalok

mind egy-egy kiszakított darabjai ennek a hol gyermekesen naív, hol tompa fájdalomtól átítatott, hol lázongóan vad és zabolátlanul erőszakos, hol misztikus félhomályba burkolózó léleknek. Legnagyobb magaslatra Boris monológjában emelkedik a mű. Zord, szilaj erővel illusztrálja a zene a cár lelkének szörnyű háborgását, amely hallucinációvá nő: állandóan a meggyilkolt látja lelki zemei előtt, az örület teljesen hatalmába keríti. Mint egy más világból hangzó kísérteties hang szólal meg a harangóra, ütései csodálatos színösszetétellel olvadnak bele a remegő, vonagló zenekarba. Boris szaggatott, szinte artikulátlan szavai úgy küzdenek ezzel az ijesztő hangtömeeggel, mint ahogy lelke viaskodik az örület rémével. Ebben a jelenetben Mussorgskij a legnagyobbak mellé emelkedett. Ezt a magaslatot a többi képben már nem tudja többet elérni. Zenei szempontból legkevésbé értékes a lengyel epizód. Megrövidítése csak előnyére szolgált mind drámai, mind zenei szempontból. Az olasz operastílus félreismerhetetlen befolyása szemben az előbbi jelenet őseréjével, itt különösen banálisnak hat.

Az eredeti fogalmazásban a mű nem a cár halálával végződik, hanem az orosz népnek, mint főhősének megfelelően a lázadási jelenettel. Az ál-Dimitrij elvonult csócselék hadával, háttérben a felgyújtott Kromy város lángjai festik tűzpirosra az eget, a színen csak a falu bolondja áll, akinek ajkáról fájdalmasan hangzik fel a sötét jóslat Oroszország eljövendő nagy szenvedéseiről.

Rimskij-Korsakoff a maga telített színű hangszerező stílusában briliánsan oldotta meg a simítások feladatát, de Mussorgskij művének örök tragédiája marad, hogy technikájában munkatársra szorult. Érdes, befeléforduló kifejezésmodora, legjellemzőbb sajátosságai így sohasem kerül-

hetnek kellő és igazi világításba. Messze a jövőbe mutató zsenialitása mindég csak a jobb vagy kevésbbé jó feldolgozásokon keresztül juthat érvényre.

Boris Godunovot — Saljapin híres szerepét — Szende Ferenc elsőrangú színészi és zenei készséggel ábrázolta. A karok a koronázási jelenetben a kitünő egyetemi énekkarokkal megerősítve, kifogástalan teljesítményt nyújtottak.

Ismét egy külföldi mű, amely felkelti bennünk a régi vágyat: Hát a szenvedő, vérző magyar népet, csodálatos népi dallamkincsével ki fogja megtenni egy hasonló hatalmas, nemzeti történelmi zenedráma főhősévé?

Toscanini.

Csodálatos és felejthetetlen élményben volt részök azoknak, akik jelen lehettek a jelenkor legnagyobb karmesterétől, Arturo Toscaninitól vezetett newyorki filharmonikusok hangversenyén.

Egy 112 tagú zenekar, amelynek amellet, hogy minden egyes tagja legkitünőbb művésze hangszerének, a legfegyelmeltebb és legodaadóbb egy tökéletes zenei egység szolgálatára. És ennek a zenei egységnek gyújtópontja Toscanini, a művészet ideáljának megtestesülése. Csak évszázados ősi kultúra tud olyan karmesterzeniket kitermelni, akiknek művésze épen olyan klasszikus érték, mint az olasz szobrászat, festészet fénykorának valamely alkotása. A jelenkor legnagyobb olasz szobrásza, Adolpho Wild megmintázta Toscanini portréját. Aki hallotta Toscaninit dirigálni és látta ezt a portrét, meg fogja érteni azt a mély lényegbeli összefüggést, ami a zene és a szobrászat között fennáll. A hátravetett nagyszerű művészfej erőteljes, plasztikus vonalai, olyan szenvedélyes energiát, olyan eleven erőt és amellet olyan

befejezett klasszicitást sugároznak, mintha márványba vésett szimbóluma volnának Toscanini végsőkig kicsiszolt, páratlanul plasztikus és izzó szenvedélytől fűtött interpretáló művészetének. A latin szellem harmónikus tiszta formai szépsége, mámoros dallamboldogsága, párosulva a legszélesebbkörű átélő képességgel egyetemessé, átfogóvá teszik ezt a művészetet. Sokat hallottunk Toscanini óriási technikai tudásáról, szinte fanatikus munkakedvéről és erejéről, uralkodásra termettségéről, hihetetlen emlékezetéről, amely iskolát teremtett a pult nélkül való dirigálás terén, de mindezen felül legnagyobb ereje abban a megmagyarázhatatlan irracionális «plus»-ban rejlik, ami arra kényszeríti zenekarát, hogy lélekzetfojtva lesse és kövesse minden mozdulatát. Pedig ezek a mozdulatok kifelé nagyon mérsékeltek: kifeszített ujjakkal feltartott balkeze sokszor egészen mozdulatlanak tetszik, de ez a kéz hatalmas apparátusának legkisebb műszerét is fogja. Karmesteri pálcája nyomán a tökéletesen kiegyenlített vonósok, a páratlan tiszta lágy tónusú fuvósok olyan tökéletes szépséggel rajzolták és festették elénk Beethoven isteni VII. szimfóniáját, ahogyan még sohasem hallottuk.

Különös élvezet volt ettől a zenekartól és ilyen karmestertől magyar mű előadását hallgatni. *Kodály Zoltán*, Toscanini legkedvesebb modern zeneszerzője tökéletesebbnek nem gondolhatta el «Nyári est» című fiatalkori szerzeményének interpretálását. A mű gyönyörű magyar melodikája tele van elfojtott zokogással, mintha az évezredes magyar mult szenvedései a lélek minden lázadását, szenvedélyes fellendülését újra és újra egy fensőbbes, tisztult rezignáció hangulata szelidítenék. Milyen melegséggel és lágysággal hangzottak fel az édes hazai hangok idegen muzsikuskok hangszerein! A legtisztább fajtság a leg-

erősebb nemzetközi hatást tudta kiváltani. Az olasz melos nagy művésze Toscanini, a legnagyobb megértéssel és szeretettel hódolt ebben a műben zenekarával együtt a magyar zenei géniusz előtt.

Debussy «La mer» szimfónikus zeneképének nyugtalanul vibráló, szétfolyó körvonalaiból Toscanini zseniális ösztönrel dolgozta ki az impresszionizmus atmoszferikus festőiségét. A benső összefüggések logikája helyett a homályosnak, elmosódottnak is alakot tudott adni a szeszélyes, tovatűnő motívumokban, a harmóniák kápráztató színeiben.

Wagner halhatatlan műve, *Tristan és Isolde* előjátéka méltó befejezése volt a gyönyörű estének. Interpretálása megdöbbentő és elragadó volt egyszerre. Sohasem éreztük ennyire e mű csodás varázsát, amelyben szinte fájdalmas intenzitással buzog fel a szenvedély lávafolyama. Valóban dyonisos volt ez a zene az utolsó emelkedés paroxizmusában, ahol Toscanini szinte démoni víziók magaslatára vitte zenekarát, hogy utána annál megragadóbban hangozzék fel az aetherikus régiókban átszellemült vágy panasza.

A legelőkelőbb közönséggel zsufolásig megtelt Városi Színház az egész estén át szünni nem akaró lelkesedésnek és ünneplésnek volt színhelye.

Prahács Margit.

Magyar folyóiratszemle.

Az *Erdélyi Helikon* megszólaltatta hasábjain a területileg széthullt, fizikailag szétszóródott és sok tekintetben lelkileg is differenciálódott magyarság írói közül a legfiatalabb nemzetdek néhány jellegzetes képviselőjét. Együtt jelentek meg ezek a nyilatkozatok; vallomások és vélemények hangzottak el a magyar irodalom főkérdéseiről, jelentőségéről és jövő lehetőségeiről. A *Helikon* szerkesztő-

sége bevezetőjében azt a megjegyzést tette, hogy az ily módon nyert kép sötétebb, mint ahogyan várni lehetett, ha számba vesszük is a lélekre árnyat borító mai tényeket. *Reményik* Sándor szerint azonban az ifjúság megnyilatkozásaiból kibontakozott kép nem sötét, sőt szívárványnak nevezi, amely minden színében ragyog. A megszólalt fiatal írók válaszai sokfelé ágaznak. Egy főproblémájuk azonban van, melynek minden más szinte csak variációja. És *Reményik* optimizmusának gyökere az az egységes állásfoglalás, hogy az irodalmat egyikük sem tartja pusztán magáért valónak. Az ember, a nemzet, a tömeg, az emberiség a szociális összefüggések: ezek állnak minden irodalmi megnyilatkozásnak hátterében. Nem játék, hanem kenyér, nem szórakozás, hanem megváltó hatalom, nem szavak, hanem cselekedetek az új generáció irodalmi programja. Legszkeptikusabban e téren talán a pestiek, de ők sem tudják magukat e sodrástól függetleníteni. Annál lobogóbb lánggal ég a közösség és az érte való irodalom tudata az utódállamok íróiban. Itt a probléma magja a magyarság magatartása az irodalom által. De van ezen túlmenő tendencia is. Megjelenik az a gondolat, hogy a magyarságnak szellemi világhivatása van és ezzel kapcsolatos az a gondolat is, hogy a magyar irodalom multja csak kezdet volt; továbbá, hogy a magyar vidék elhanyagolt irodalmi lehetőségei minden eddiginél többet ígérnek, a magyar irodalmi regionalizmus útja vezet a tetőpontra. Valami új, magyar szellemi imperializmust hirdetnek ezek az igék. Nem lehet ezt a gondolatot naív álmodozásnak bélyegezni; azért nem, mert ezek az igék a katasztrófa utáni mélypontról, tudatosan átérzett nyomorúságból zengenek mint egy konok «csakazértis» a végzet felé.

Dékány István «*Etika, szociológia, társadalomfilozófia*» címmel az *Athe-*